

- 2) Куценко В.І. Вища і післядипломна освіта в ринкових умовах / За наук. ред. д.е.н., проф., чл. - кор. НАН України. - К.: РВПС України НАН України, 2009. - 224 с.
- 3) Сафонова В.Є. Прогнозні аспекти розвитку вищої освіти в умовах демографічної кризи в Україні [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.nbuuv.gov.ua/portal/SocGum/Nvamu/Ekop/20096/15.pdf
- 4) www.ukrstat.gov.ua- офіційний сайт Державного комітету статистики України

Annotation. *In the article the problems of development of higher education are examined in the conditions of demographic crisis, the high-quality analysis of dynamics of amount of students and prospects of grant of services of higher education is conducted in Ukraine.*

Key words: *higher education, market of educational services, demand on educational services, suggestion of educational services.*

УДК 331.83

В.Ю. Лисак, аспірант,

Національний університет харчових технологій

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ОДИН З КЛЮЧОВИХ АКТИВІВ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

У процесі виробництва, на початку третього тисячоліття, зростає роль організаторських, комунікативних здібностей людини, її економічного, креативного мислення, самостійного збагачення знань, користуючись різними джерелами через пізнання, досвід, переконання і створення власних цінностей, продуктивного використання нових знань в професійній діяльності, моральних норм й цінностей, культури, націоналістичної самосвідомості.

Ключові слова: *людський капітал, творчі здібності, креативність, знання, мотив, мотивація.*

На сучасному етапі еволюції людства відбувається становлення нової економіки (економіки знань), де знання та компетентність набувають статусу основних виробничих ресурсів, а навчання перетворюється на домінуючий суспільний процес. Відомий американський економіст Р. Флорида стверджує, що кінець ХХ - початок ХХІ ст. характеризується зміною соціально-економічної формації, а саме перехід від індустріальної до креативної економіки, основою якої є інтелектуальний потенціал,

знання та креативність як здатність окремих осіб до генерування якісно нових ідей та прийняття нестандартних рішень [1, с. 26].

Дослідженням проблеми креативності займалось чимало науковців серед яких Г.С. Костюк, О.Л. Музика, Т.М. Третяк, Г.С. Полякова, І.М. Поклад, Н.А. Ваганова, Ю.А. Гулько, Е.В. Кірчевська, Н.В. Медведева, Б.М.Теплов, О.М.Матюшкіна, Я.О.Пономарьов, В.В. Клименко, Н.В.Кузьміна Д.Б. Богоявленська, Е. де Боно, В.О.Моляко, В.Д.Шадрікова та багато інших).

Як показали дослідження існуючі методики оцінки людського капіталу або взагалі не враховують такий актив як креативність, або приділяють йому незначну увагу. Це пов'язано перш за все з тим, що всі вони направлені на оцінку людського капіталу в грошовому виразі, та дослідження ведуться на більш високому, макроекономічному рівні де врахувати особливості творчого розвитку кожної окремої людини досить важко. При цьому виникають певні труднощі через відсутність переконливої методології дослідження творчого (креативного) потенціалу людського капіталу.

За твердженням В.В. Громико, в західній літературі не ще існує однозначного трактування творчості та інновації і ведуться термінологічні дискусії. Більше того, ще донедавна не існувало в англійській мові і самого терміна «креативіті» (creativity), який позначає творчу силу і здібність, творчу діяльність. Цей термін, який на сьогоднішній день є дуже популярним в англо язичній економічній літературі останніх років, вперше був зафіксований в додатку до Оксфордського словника англійської мови в 1933 р. [2, с. 9-10].

Аналіз досить значного масиву літератури з проблем творчості, яка в останні десятиліття виокремилася в самостійний комплексний напрямок на межі психології, педагогіки, акемології, філософії, медицини економіки та деяких інших наук (звісно, що психологія в цьому комплексі домінує) дозволяє зробити, зокрема, висновок про те, що соціально-економічні перетворення значною мірою стимулюють необхідність постійного розв'язання нових надзвичайно складних завдань: людині сьогоднішнього, а тим більше завтрашнього дня вже не лише бажано, а навіть необхідно оволодіти творчими вміннями, стратегіями та тактиками як інструментарієм у професійній та й у інших видах діяльності [3, с. 19-20].

Тому, в рамках нашого дослідження при оцінці індивідуального людського капіталу працівників підприємств хлібопекарської галузі, ми вважаємо за потрібне оцінити творчий (креативний) потенціал кожного окремого працівника, що в подальшому дасть

можливість керівникам підприємств більш ефективно його використовувати для досягнення цілей підприємства.

У зв'язку з цим перед нами стоїть ряд нерозв'язаних завдань серед яких такі:

- дослідити творчий (креативний) потенціал працівників хлібопекарської галузі, та розглянути його взаємозв'язок з виробничо-промисловими можливостями підприємства;
- виявити у працівників підприємства не реалізовані або малореалізовані можливості у сфері творчої праці та сприяти більш ефективному їх використанню;
- розробити та впровадити систему мотивації та стимулювання творчої активності, щоб дозволило розкрити та реалізовувати творчий потенціал як окремого працівника так і колективу в цілому.

Людина як об'єкт управління відрізняється такими характеристиками, як унікальність, змінність, незавершеність, суперечки самим з собою кожної миті. Все це виключає ефективну роботу з людьми, якщо вона заснована на алгоритмізованих рекомендаціях і завершених теоріях. Завдання керівника при професійній роботі з людьми передбачає нестандартні дії і має носити творчий характер. Креативність як здатність до конструктивного нестандартного мислення та поведінки, а також усвідомленню та розвитку свого досвіду необхідна керівнику в діяльності та спілкуванні. Постійно взаємодіючи в процесі своєї професійної діяльності з іншими людьми, керівник не може бути достатньо ефективним не проявляючи в повній мірі різноманітні властивості креативної особистості: швидкість, точність, оригінальність мислення, багату уяву, самообладання, впевненість в собі. Креативність допомагає керівництву знаходити оригінальні рішення організаційних, управлінських проблем. Організаційні і технологічні зміни проходять в теперішній час дуже швидко. За висловом П. Друкера, підприємство яке не оновлюється, неминуче старіє та руйнується. За часів швидких змін, таких як зараз, руйнування відбувається за дуже короткий проміжок часу. Оновлення в організації інноваційна діяльність вимагають від керівництва здатності перебороти різноманітні, насамперед професійні, стереотипи мислення і поведінки, тобто бути креативним [4].

Як ми можемо бачити креативність тісно переплітається з різними аспектами особистості, у зв'язку з цим вона досліджується в різних проявах та різними науками.

Так, філософи розглядаючи креативність дають їй таке трактування: буття традиції і раціональності немислиме без творчості, але творчість в свою чергу не зводиться до

них і не визначається ними. І традиція, і раціональність є просторами креативності, тим полем, на якому розігрується драма, звана творчим процесом. Оскільки сама по собі творчість не вловима і примарна, її можна спостерігати тільки на певному фоні, та досліджувати непрямыми методами. Включення креативної установки породжує зміни в контексті; порівняння історично змінюваних один одного контекстів, що дозволяє судити про структуру і зміст творчого процесу. Зокрема, результати історичних протистоянь раціональності і традиції говорять про напрям творчого інтересу, про відношення соціуму, та просторово-часові вимірювання креативності [5, с. 208].

Дещо іншої думки щодо цієї проблеми дотримуються соціологи в їх дослідженнях креативність розглядається з трьох позицій. Ідея виразу описує креативність переважно відносно суб'єктивного світу діючого індивіда. Ідея виробництва відносить креативність до об'єктивного світу, світу матеріальних об'єктів, що є умовами і засобами дії. І нарешті ідея революції припускає можливість креативності людини по відношенню до соціального світу, а саме фундаментальне перевлаштування суспільних інститутів регулюючих суспільне життя людей. Але жодна з цих ідей не укорінює креативність в значенні охоплюючому всі три способи співвіднесеної з світом.

Тільки в другій половині XIX ст. робляться перші спроби розгляду креативності на більш глибокому рівні, а не тільки як одного з типів людської дії, який явно не може охопити всі дії людини [6, с. 82].

Так як кожна людина є унікальною і неповторною то навіть при вирішенні однакових задач різні люди ведуть себе по-різному відповідно до особистої оцінки поставленого перед ними завдання. Отже, працівники знаходяться в постійно змінних умовах, що спонукають їх до прийняття виробничих рішень, а як відомо основними компонентами які впливають на вибір того чи іншого рішення є креативний потенціал і креативні здібності працівника.

За визначенням В.В. Клименко креативна психічна система - це установлення системи поглядів, способів розуміння, тлумачення механізму творчості, які вирізняють його серед інших механізмів психіки і свідомості і надають йому суверенності. [7, с. 106].

В психологічному словнику ми знаходимо таке визначення: Креативність (від англ. creativity) - рівень творчої обдарованості, здібності до творчості, які становлять відносно стійку характеристику особи. Спочатку креативність розглядалася як функція інтелекту, і рівень розвитку інтелекту ототожнювався з рівнем креативності. Згодом з'ясувалося, що рівень інтелекту корелює з креативністю до певної межі, а дуже

високий інтелект перешкоджає креативності. В даний час креативність розглядається як функція цілісної особи, що не зводиться до інтелекту, залежна від цілого комплексу її психологічних характеристик. Відповідно, центральний напрям у вивченні креативності - виявлення особових якостей, з якими вона пов'язана [8, с. 173].

Отже, з цього визначення слідує, що до креативного вирішення поставлених завдань схильні не лише працівники які мають високий рівень освіти. Наявність високого рівня освіти не дає впевненості в тому, що людина буде творчо вирішувати поставлені перед нею завдання. І навпаки люди які мають низький рівень освіти можуть творчо підходити до вирішення завдань та приймати нестандартні творчі рішення, що дозволить більш швидко та ефективно вирішити складні нестандартні завдання.

Як зазначає один з дослідників креативність - діяльність людини, спрямована на пошук елементів нового, вдосконалення, збагачення розвитку з комерційним змістом. Креатор, як правило, працює під замовлення, спрямовує свої зусилля на певну аудиторію, у своїй діяльності враховує її потреби та бажання [9, с. 8].

Один з провідних експертів в питаннях творчості, професор Моріс Штейн зробив наступне визначення: «...креативність - це процес, в результаті якого з'являється дещо нове, в конкретний момент часу яке сприймається групою значущих особистостей як корисне, розумне або здатне принести задоволення [10, с. 20].

Нажаль серед праць економістів визначення та обгрутування дефініції творчого потенціалу зустрічаються вкрай рідко, про нього говориться як про щось само собою зрозуміле. Дещо далі в цьому питанні просунулися психологи. За визначенням В.О. Моляко творчий потенціал - це саме та система, яка абсолютно, так само як, «кажімо і підсвідомість, приховано від будь-якого зовнішнього спостереження; більше того, ми добре розуміємо, що й сам носій творчого потенціалу іноді мало або й зовсім нічого не знає про свої творчі можливості [3, с. 15].

Дослідження В.О. Моляко, а також плеяди авторів дали змогу виділити в системі творчого потенціалу такі основні складові:

- задатки, нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг чомусь перед чимось іншим, загальною динамічністю психічних процесів;
- інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів;
- допитливість, потяг до створення нового, нахили до пошуку й розв'язання проблем;

- швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів;
- нахили до постійних порівнянь, співставлень, вироблення еталонів для наступних порівнянь, відбору;
- прояви загального інтелекту - «схоплюваність» розуміння, швидкість оцінювань та вибору шляхів розв'язку, адекватність дій;
- емоційна забарвленість окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, надання переваг;
- наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, систематичність в роботі, сміливе прийняття рішень;
- творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, нахили до зміни варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.;
- інтуїтивізм - здібність до прояву неусвідомлюваних швидких (часом - миттєвих) оцінок, прогнозів, рішень;
- порівняно швидке й якісне оволодіння вміннями, навичками, прийомами, технікою праці, майстерністю виконання відповідних дій;
- здібності до вироблення власних стратегій та тактик при розв'язанні різних проблем, завдань, пошуках виходу із складних, нестандартних, екстремальних ситуаціях тощо. Більш інтегрально творчий потенціал і обдарованість як його складову частину можна представити за допомогою: 1) домінування інтересів мотивів; 2) емоційної зануреності в діяльність; 3) волі до рішення, до успіху; 4) загальної й естетичної насолоди від процесу діяльності, його продуктів; 5) розуміння суті проблеми, завдання, ситуації; 6) неусвідомлюваного, інтуїтивного («позалогічного») вирішення проблеми; 7) стратегіальності в «розумовій поведінці» особистісні можливості продукувати проекти); 8) багато варіативності рішень; 9) швидкості рішень, прогнозів; 10) мистецтва знаходити, вибирати що-небудь (вигадування, винахідливість) [11, с. 16-17].

На перший погляд неначе випадкове співпадання, але насправді лише підтвердження того, що творчий потенціал привертає до себе все більшу увагу, стали висновки, які зробила Н.В.Кузьміна, говорячи про різницю у розвитку кожної особистості. Ця різниця, на її думку, в першу чергу зумовлена саме творчим потенціалом кожної особистості. Розглядаючи предмет порівняльного акмеологічного дослідження, вона виділила наступні елементи творчого потенціалу спеціаліста:

- 1) індивідуальні якості (стать, вік, структура сім'ї, координати народження, стан здоров'я);
- 2) рівень продуктивності діяльності в розв'язанні творчих задач (вищий, високий, середній та ін.);
- 3) інтегративні схеми інформаційного самозабезпечення, рольової взаємодії, аналізу зворотнього зв'язку при розв'язанні творчих задач;
- 4) психологічні передумови продуктивного розв'язання творчих задач (система відношень, установки, цінності, спрямованість, мотивація);
- 5) здібності, структура компетентності;
- 6) когнітивні, емоційні та вольові якості суб'єкта при розв'язанні творчих задач;
- 7) структури вмілостей (гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаційні);
- 8) вплив контексту (професійного, непрофесійного, сімейного оточення);
- 9) соціальний вплив (оцінка, заохочення, підтримка, соціальна роль);
- 10) психологічна готовність до перебудови діяльності у пошуках нових способів розв'язання творчих задач (самооцінка, інтернальність, екстернальність, догматизм, інтуїція);
- 11) способи врахування системи обмежень та вимог до розв'язання творчих задач, обумовлених професією та виробництвом;
- 12) способи врахування системи вимог та обмежень до розв'язання задач, що зумовлюються моральними принципами.

Як бачимо, тут так само дуже великий перелік основних елементів вказаної структури, що з одного боку зумовлює складності суто психологічного дослідження творчого потенціалу, а, з іншого, без сумніву зумовлює необхідність системності, комплексності, міждисциплінарності в загальному масиві досліджень. Пізніше відома дослідниця у сфері творчої акмеології Н.Ф.Вишнякова, визнаючи архітекtonіку зрілої особистості, здатної досягати акме (вершин), представила її у вигляді айсберга, який описала сьома рівнями. При цьому виділяючи ці рівні починаючи знизу: ресурсна (підсвідома) сфера творчої зрілості; фізична зрілість; особистісна зрілість (ментальна, когнітивна); міжособистісна зрілість; професіональна зрілість; креативна зрілість; духовна зрілість. Автор за зрозумілою логікою розташувала ресурсну сферу творчої зрілості як перший шар, включивши в неї і творчий потенціал як такий (оригінальність мислення, уява, інтуїція, чуттєвий досвід, обдарованість, ініціативність), а також підсвідому сферу (природні задатки) [3, с. 17].

Список використаних джерел

- 1) І.В. Брикова Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук, пр.: у 2 ч. /РВПС України НАН України. - К.: РВПС України НАН України, 2010. - 4.2. - 346.
- 2) Бычин В.Б. Управление персоналом организации в процессе нововведений: Учебное пособие. - М.: Изд-во Рос.экон.акад., 2000. - 90 с.
- 3) Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень/ За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. - Житомир: Вид-во Рута, 2006. - 320 с.
- 4) Практикум по психологии профессиональной деятельности: Учеб. Пособие / Под ред. Г.С. Никифорова, М. А. Дмитриевой, В. М. Снеткова. - СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. - 304 с.
- 5) Касавин И. Т. Миграция. Креативность. Текст. Проблемы неклассической теории познания. - СПб.: РХГИ, 1998. - 408 с.
- 6) Иоас Ханс Креативность действия / пер. С нем. - СПб.: Алетейя, 2005. - 320 с. - (серия «Левиафан: Государство. Общество. Личность»),
- 7) Клименко В.В. Психологія творчості. Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 480 с.
- 8) Краткий психологический словарь / Под общ.ред. А.В Петровского, М.Г. Ярошевского. - Ростов н/Д.: Феникс, 1999.
- 9) Примак Т. Рекламний креатив: Навч. посіб . - К.: КНЕУ, 2006. - 328 с.
- 10) Грин Э. Креативность в публичных отношениях. 2-е издание / Пер с англ. Под ред. А.Н. Андреевой. - СПб.: Издательский Дом «Нева», 2004. - 256 с.
- 11) Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості: монографія / авт. кол., наук керівник В.О. Моляко. - К.: Педагогічна думка, 2008. - 208 с.

***Annotation.** In the process of production, at the beginning of the third millennium, the role of organizational, communicative capabilities of man, its economic, thought, independent enrichment of knowledges grows, using different sources through cognition, experience, persuasion and creation of own values, productive use of new knowledges in professional activity, moral norms and values, culture, nationalistic consciousness.*

***Key words:** human capital, creative capabilities, knowledge, reason, motivation.*